

Оробінська Р. В.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри германської філології

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ФУНКЦІЇ ІМПЕРАТИВНИХ РЕЧЕНЬ У ДІАЛОЗІ СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКИХ ФІЛЬМІВ

Анотація. Статтю присвячено вивченню комунікативних функцій імперативних речень, які реалізовано в діалогічному мовленні сучасних німецьких фільмів. Імперативне речення розглядається як інструмент вербалізації прямої комунікативної дії – волевиявлення персонажів. У зв'язку з цим у роботі спрямовано розширений погляд на поняття імперативного речення як мовної одиниці. Під цим поняттям нами розглядається предикативна одиниця, за допомогою якої мовці реалізуються висловлювання імперативного змісту. До таких мовних одиниць, зокрема, належать прості, еліптичні й складні структури імперативних речень, різної складності розповідні, інфінітивні одиниці, звертання й словосполучення, вживання яких надає висловлюванню наказового змісту. Встановлений перелік мовних засобів реалізації волевиявлення проаналізовано з точки зору комунікативних функцій їх вживання в діалогічному мовленні персонажів сучасного німецького кіно. Саме художній фільм як засіб мистецького відображення об'єктивної реальності дає змогу відсторонено поглянути на ситуацію спілкування мовців й адекватно оцінити комунікативну роль та зміст мовних одиниць, використаних у процесі спілкування персонажів. Встановлення комунікативних функцій проаналізованих речень здійснено шляхом визначення особливостей їх ситуативного вживання, тобто з урахуванням позамовних факторів впливу на ситуацію спілкування: емоційного стану мовців, їхніх міжособистісних стосунків, комунікативного наміру та умов, за яких відбувається спілкування. Шляхом вивчення ситуативних особливостей вживання речень у діалогічному мовленні персонажів сучасного німецького кіно було встановлено, що імперативні речення можуть вживатись для висловлення нагадування співрозмовникові про необхідність виконання певної діяльності, вираження прохання, інструктажу та безпеліційного наказу. На комунікативні функції встановленого переліку мовних одиниць впливає смислова й структурна варіативність їх вираження в діалозі. Однак доведено також, що одного й того самого комунікативного спрямування в діалозі можуть набувати різні імперативні речення.

Ключові слова: речення, імперативне речення, модель, структурно-семантична модель, функція, комунікативна функція.

Постановка проблеми. Антропоцентричність сучасної лінгвістики та її спрямованість на визначення ролі й особливостей реалізації мови й мовних одиниць у процесі комунікації людей вказує на необхідність встановлення інвентаря мовних засобів реалізації певних комунікативних намірів. Основним засобом реалізації волевиявлення як однієї з конверсаційних комунікативних стратегій є мовні одиниці, а саме імперативні речення. Розвиток мови та вплив на її розвиток соціальних

і культурних чинників зумовлює залучення до мовного інвентаря нових мовних одиниць, які поряд із традиційними одиницями в мовленні виконують подібну функцію. З точки зору нашого дослідження такими засобами слугують мовні одиниці, що реалізують у мовленні функцію імперативного висловлювання. Імперативне речення як об'єкт наукового аналізу досліджувалось у роботах багатьох мовознавців (В.Г. Адмоні, Ю.Д. Апресяна, Н.Д. Арутюнової, Л.С. Бархударової, Н.Ю. Вихованця, А.П. Загнітка, В. А. Звєгінцева, О.С. Кубрякової, О.І. Москальської, І.Я. Харитонової). Воно стало об'єктом дослідницької уваги також західних лінгвістів (Н. Brinkman, P. Eisenberg, U. Engel, J. Erben, H. Glinz, G. Helbig, J. Buscha).

Незважаючи на інтерес учених до питання про особливості функціонування мовних одиниць, безперервний розвиток мови й інвентаря мовних засобів реалізації комунікативної взаємодії вказують на необхідність виявлення особливостей реалізації імперативних речень у діалогічному мовленні. *Об'єктом* дослідження є імперативні речення, які вживаються в мовленні персонажів сучасних німецьких художніх фільмів. *Предметом* вивчення є функції імперативних речень у діалозі.

Метою статті є встановлення комунікативних функцій імперативних речень у мовленні персонажів сучасного німецького кіно. Для досягнення цієї мети нами визначено два завдання: 1) встановити мовні одиниці, які в персональному мовленні реалізують висловлювання імперативного змісту; 2) визначити комунікативні функції цих речень.

Виклад основного матеріалу. Імперативне речення (від лат. *imperativus* – наказовий) – це мовна одиниця, яка «використовуються для реалізації прямих мовленнєвих актів» [1, с. 183]. Тобто імперативне висловлювання – це висловлювання, яке вже є дією – прямим засобом впливу на співрозмовника [5, с. 4]. Для реалізації такої комунікативної дії в діалозі персонажів німецького кіно використовуються прості, еліптичні, номінативні та складні речення.

Прості речення. Прості речення для реалізації наказового висловлювання вербалізуються на основі двох видів простих предикативних структур: 1) із предикативом у формі імператива; 2) з предикативом у формі дієслова *lassen*.

До першої групи належать речення, які здебільшого у позиції мають обставину часу: *Jetzt hör mal auf!* [11, 00:51]. Речення з дієсловом *lassen* за змістом майже рівнозначні тим, що належать до першої групи: *Wir lassen sie nich' im Stich* [10, 00:26]; *Lass mich die doch tragen*. У першому та другому прикладах спонукальна сила речень є однаковою.

Еліптичні речення реалізують себе на основі одного або кількох слів, які містять найбільш важливу інформацію для вираження наказу: *Schön. Dann raus* [10, 00:03]. Еліптичне

імперативне речення в персонажному діалозі реалізується на основі дієслів у формі імперативу, інфінітивних словосполучень, звертань, обставин або додатків.

– V! (дієслова): *Komm mit* [13, 01:02] – наказ виражається шляхом вказівки на спосіб або форму виконання дії;

– N! (звертання): *Anette!* (Im Juli, 0:08) *Marco!* [13, 01:08] – речення вказує на особу, якій адресовано наказ щодо виконання певної дії. Такі речення вживаються, якщо зміст прохання або наказу вже сформульовані;

– O! (додаток): *Ende der Diskussion* [11, 00:04] – вказується об'єкт виконання дії, напрямок її здійснення. Вони вживаються, якщо зміст речення зрозумілий із ситуації мовлення;

– Adv! (обставина): *Nach Hause!* [11, 00:05] – речення визначають напрям та умови виконання дії.

Наказ у німецькій мові здійснюється також із використанням складних синтаксичних структур: складносурядних та складнопідрядних речень.

Складносурядні речення вживаються у двох випадках:

1) у випадку поєднання двох простих імперативних основ: *Na, mach schon, stell dich nicht so an!* [11, 00:06];

2) у результаті синтезу імперативного та розповідного речень. [I! + A. = I!] – мовець виражає один наказ діяти. Розповідна частина є засобом інформаційного уточнення імперативної: *Komm schon, das kostet doch nichts* [13, 00:33].

– *Складнопідрядні речення*, що утворюються внаслідок поєднання імперативного головного та розповідного в ролі підрядної його частини реалізують в одному випадку наказове речення, в іншому – розповідне.

[I!, k + A. = I!]: *Setz euch irgendwohin wo ihr noch Platz findet* [13, 00:36]. Головне речення в його структурі виражає наказ до дії, а підрядна частина слугує засобом розширення змісту повідомлення.

Розповідне речення в ролі імператива реалізує себе також на основі речень у супроводі модальних дієслів: *Du musst es deiner Mutter sagen* [11, 01:07] та інфінітивних словосполучень: *Aufwachen!* [09, 00:19]. Значення інфінітива полягає в називанні дії або стану без зв'язку із будь-якою особою [6, с. 199].

Досліджуючи комунікативні особливості реалізації імперативних речень у діалозі, доходимо думки, що всі визначені вище види речень, які використовуються для реалізації наказу, можна умовно поділити на дві групи: 1) речення, що вербалізують волевиявлення; 2) речення, що вживаються для висловлення безапеляційного наказу.

До першої групи належать речення, які реалізують себе на основі імперативних предикативних структур: *Komm mal!* [13, 00:18]; *Ziehen Sie unsere Form an!* [09, 00:13]; *Regeln Sie das unter sich* [13, 00:19]. У мовленні такі речення виконують здебільшого функцію нагадування.

У типовій комунікативній ситуації 1 (висловлення рекомендації) з фільму «Der Krieger und die Kaiserin» Сесіль вживає імперативне речення з метою примусити свого друга підійти ближче до будівлі магазину, де вона нещодавно зустріла свого рятівника. Її висловлювання містить інструкцію щодо виконання дії.

Sissi: Dann komm her! Bist du sicher?

Otto: Komm! [10, 00:47].

Іменні частини мови вживаються для *нагадування* співрозмовникові про необхідність виконання певних інструкцій. Вони використовуються, якщо мовець попередньо обізнаний із завданням, а вказівка на особу або предмет дії сприяють конкретизації умов наказу.

У комунікативній ситуації з фільму «Die Welle» для того, щоб вказати Моні на її помилку в дотриманні правил офіційного спілкування з вимогою виправитись, Райнер звертається до неї на ім'я. Називаючи співрозмовника по імені, чоловік вимагає дотримання раніше зумовлених домовленостей.

Mona: Gehst du nicht etwas zu weit?

Rainer: Mona.

Mona: Gehst du nicht etwas zu weit, Herr Wenger? [13, 00:14].

Обидва співрозмовники та учні, які знаходяться поруч, обізнані з нещодавно обговореними правилами про необхідність називати вчителя офіційно, а не по-товариському, як вони це робили раніше. Райнер називає дівчину на ім'я з метою *нагадати* про ці правила. Загострення уваги на її особі дає Моні зрозуміти комунікативну мету співрозмовника.

Речення з дієсловом lassen: *Lassen das wetten!* [11, 00:14] здебільшого вживаються для вербалізації *прохання* дозволити реалізувати плани мовця. Як приклад реалізації прохання на основі предикативної структури з дієсловом lassen може слугувати комунікативна ситуація з фільму «Mondscheinkinder» Ліза. Уривок із діалогу демонструє розмову Сімона й Лізи, в якій дівчина просить хлопця не розмовляти, а просто насолоджуватись красою нічного неба:

Lisa: Lass uns einfach nur hier sitzen.

Simon: Okay [11, 00:51].

Імперативне речення *lass uns einfach nur hier sitzen* виражає найбільш ліберальну форму вираження волевиявлення мовця – прохання. Вибір саме такого речення в цій комунікативній ситуації зумовлений умовами спілкування молодих людей – приязні міжособистісні стосунки близькі до кохання, за яких неможливо використовувати категоричні форми волевиявлення.

Більш категоричними за імперативною спрямованістю є складні речення, в основі яких міститься висловлювання: *ihre/deine Aufgabe ist/besteht....* Такі речення характеризуються своєрідністю сфери вживання, реалізуючись, як правило, в умовах офіційного спілкування і використовуються в основному для реалізації *інструктажу*. Як приклад можемо навести діалог-розмову професора-керівника психологічного експерименту з фільму «Das Experiment», який, координуючи своїх підлеглих, проводить інструктаж для учасників експерименту.

Professor: Meine Herren. Sie sind jetzt die Wärter einer Strafveranstaltung. Ihre Aufgabe besteht darin für Ruhe und Ordnung zu sorgen. [9, 00:14].

Речення *ihre Aufgabe besteht darin für Ruhe und Ordnung zu sorgen* містить дві частини: одна активізуюча, а інша – інформативна. За допомогою активізуючої частини речення мовець намагається підготувати співрозмовників до необхідності сприйняти наступну інформацію як найбільш важливу для сприйняття та подальшого виконання. Це дає змогу зосередити увагу співрозмовника та забезпечити його увагу для точного виконання розпоряджень.

Для інших видів складних синтаксичних структур, які використовуються з метою вираження волевиявлення, не характерна зміна функціональних властивостей. Поєднуючи в одному кілька імперативних речень: *Na, mach schon, stell dich nicht so an!* [11, 00:23] або синтезуючи питальну та розповідну основи: *Komm schon, das kostet doch nichts* [13, 00:33]; *Setz euch irgendwohin, wo ihr noch Platz findet* [13, 00:36], мовці лише розширюють кількість дій, до виконання яких примушують співрозмовника, але не змінюють функцій висловлювання. При

цьому висловлювання здебільшого втрачає функцію інструктажу, набуваючи дещо іншої – наказу з елементами прохання.

Прикладом може слугувати розмова хлопця та дівчини, в процесі якої Марко намагається відволікти дівчину від роботи за комп'ютером й звернути, зрештою, увагу й на нього.

Marko: *Jetzt lass doch mal den Scheiß, komm mal her.*

Karo: *Ich habe keinen Bock jetzt* [13, 00:33].

Одне імперативне речення *jetzt lass doch mal den Scheiß, komm mal her* спрямоване вербалізувати кілька розпоряджень, що відтворюють послідовність дій, які, за бажанням мовця, має виконати дівчина. Незважаючи на категоричність лексичного наповнення висловлювання й різкість його інтонаційного супроводу, сама ситуація, в межах якої воно реалізується, не створює передумов для реалізації інструкції чи категоричного наказу. З огляду на близькість міжособистісних стосунків мовців, висловлювання, швидше, вербалізує прохання.

Зміни комунікативних властивостей імперативних речень відбуваються у тих випадках, коли мовці вербалізують висловлювання, що обмежує локально-темпоральні умови їх реалізації. Вони виражають рішучий намір мовця змусити співрозмовника виконати певні дії. Так реалізуються себе мовні одиниці, відтворені на основі структурно-семантичних моделей:

– Adv!: *Sofort! Raus!* (Im Juli, 01:17), *Nach Hause!* [11, 00:07];

– Adv + VImp!: *Jetzt sei bitte ruhig* [13, 00:15];

– (Adv+Vinf): *Raus treten!* (Das Experiment, 00:33); *Raus gehen!* [8, 00:37].

– VInf. + (E): *So, meine Herren, frühstücken!* [13, 00:45]; *Aufwachen!* [11, 00:06].

Ці речення вживаються для висловлення **безапеляційного наказу**, що вербалізує бажання мовця змусити співрозмовника за будь-яких умов та обставин виконати необхідні дії. Речення, які містять чітку вказівку на напрям виконання дії, передають ігнорування мовцем суб'єктивних інтересів співрозмовника, завдяки чому набувають ознак безапеляційності.

Прикладом може слугувати суперечка з фільму «Die Welle», в межах якої учитель, намагаючись припинити неприємну розмову між учнями, яку вони розпочали прямо на уроці, вимагає негайно заспокоїтися.

Kevin: *Was willst du von mir, Ossi?*

Karo: *Jetzt mach halt mit*

Kevin: *Von dir lass ich mir gar nicht sagen.*

Marko: *Pass auf was du sagst, du Assi.*

Rainer: *Jetzt sei bitte ruhig. Kommt, nehmt mal alle Sachen von euren Tischen. Und ab jetzt redet derjenige dem ich das Wort erteile* [13, с. 183].

В умовах загострення словесної боротьби потрібен радикальний засіб зупинити конфлікт. За допомогою речень *jetzt mach halt mit* та *jetzt sei bitte ruhig* Каро і Райнер висловлюють вимогу припинити суперечку.

Подібними за комунікативними функціями є імперативні речення, які вербалізуються на основі інфінітивних структур. Ці речення відтворюють безапеляційний наказ, який не може бути оскаржений. Прикладом може слугувати **комунікативна ситуація з фільму «Sophie Scholl. Die letzten Tage»**, в межах якої Ханс намагається змусити товаришів точно дотримуватися його особистих розпоряджень.

Willi: *Wien ... München ... und dort Augsburg. Waren das wirklich die letzten Umschläge?*

Sophie: *Ja.*

Hans: *Fertig. Briefe verteilen. Matrizen vernichten* [12, 00:07].

Як керівник підпільної організації Ханс дає доручення своїм підлеглим, які вони мають виконати для забезпечення ефективності подальшої роботи їхньої організації. Його висловлювання *Briefe verteilen. Matrizen vernichten* вербалізуються як засіб висловлювання безапеляційного наказу, який не терпить заперечень і варіантів.

Висновки. У німецькій мові реалізація волевиявлення може здійснюватися за допомогою трьох видів синтаксичних структур: власне імперативних речень, розповідних та інфінітивних структур. Залежно від структурного вираження та змістовного наповнення предикативної одиниці імперативне речення може вживатись для висловлення нагадування співрозмовникові про необхідність виконання певної діяльності, вираження прохання, інструктажу або ж безапеляційного наказу. Однієї й тієї ж самої комунікативної функції в діалозі можуть набувати різні імперативні речення.

Перспективою подальших розробок у цьому напрямі може бути детальний аналіз особливостей вживання імперативних речень з урахуванням гендерного фактора або офіційності/неофіційності умов комунікації.

Література:

1. Вельман Х. Грамматика немецкого языка. Звук. Слово. Предложение. Текст. Москва : Московский Лицей, 2009. 568 с.
2. Милосердова Е.В. Структура побудительных предложений в современном немецком языке : автореф. Дис=с. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». Ярославль, 1973. 27 с.
3. Михайлов Л.М. Немецкий язык грамматика устной речи : [учебн. пособие для вузов]. Москва : Астрель, 2003. 352 с.
4. Тарасова Е.А. Коммуникативная компетенция и выражение волеизъявления в немецком языке. *Вестник ВГУ. Воронеж: Изд-во Воронежского гос. ун-та.* 2005. № 1. С. 97–104.
5. Admoni W. Der deutsche Sprachbau. Theoretische Grammatik der deutschen Sprache: [3 verarb. Und erw. Aufl.]. L. : Prosveschtenije, 1960. 263 S.
6. Dürscheid Ch. Syntax: Grundlagen und Theorien : [Lehrbuch]. Wiesbaden : VS, Verl. für Sozialwiss, 2005. 242 S.
7. Engel U. Syntax der deutschen Gegenwartssprache. Berlin, 2009. 309 S.
8. Moskalskaja O.I. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Moskau: Hochschule, 1975. 366 S.

Джерела ілюстративного матеріалу:

9. Das Experiment, Regie: Oliver Hirschbiegel. Deutschland: Fanes Film, Senator Film Produktion GmbH, Seven Pictures, Typhoon AG, 2001. 119 Min.
10. Im Juli, Regie: Fatih Akın. Deutschland : Bavaria Film International, Wüste Filmproduktion mit Filmförderung Hamburg, 2000. 95 Min.
11. Mondscheinkinder (Spielfilm), Regie: Manuela Stacke. Deutschland : Mathias Film Luna Film, 2006. 87 Min.
12. Sophie Scholl – Die letzten Tage (Spielfilm), Regie : Marc Rothemund. Deutschland: Goldkind Filmproduktion GmbH & Co. KG (München), Broth Film (München); in Co-Produktion mit: Bayerischer Rundfunk (BR) (München), Bayerischer Rundfunk (BR)/Arte (München), Südwestrundfunk (SWR) (Stuttgart), Arte Deutschland TV GmbH, Baden-Baden, 2005. 116 Min.
13. Die Welle (Spielfilm), Regie : Dennis Gansel. Deutschland: Rat Pack Filmproduktion GmbH, Constantin Film Produktion, 2008. 107 Min.

Orobinska R. Functions of imperative sentences in the dialogue of modern German feature films

Summary. The article is devoted to the study of communicative functions of imperative sentences, which are realized in dialogic speech in modern German films. Imperative sentence is considered as a tool for verbalization of direct communicative action – the expression of the will of characters. In this regard, the paper focuses on the concept of imperative sentence as a linguistic unit. Under this concept, we understand the predicative unit by which speakers realize expressions of imperative content. Such language units, in particular, include simple, elliptical and complex structures of imperative sentences, narrative, infinitive units of different complexity, phrases, the use of which gives the expression of imperative meaning. The established list of linguistic means of realization of will expression is analyzed from the point of view of communicative functions of their use in dialogic speech of characters in modern German cinema. It is a feature film as a means of artistic reflection of objective reality that allows to look at the situation of communication of speakers

and adequately assess the communicative role and content of language units used in the communication of characters. Establishment of communicative functions of the analyzed sentences is carried out by determining the features of their situational use, taking into account non-verbal factors influencing the communication situation: emotional state of speakers, their interpersonal relationships, communicative intent and conditions under which communication takes place. The study of the situational features of sentences in dialogic speech of characters in modern German cinema shows that imperative sentences can be used to remind the interlocutor of the need to perform certain activities, express requests, instructions and unappealable orders. The communicative functions of the established list of language units are influenced by semantic and structural variability of their expression in dialogue. However, it is also proved that different imperative sentences can acquire the same communicative direction in dialogue.

Key words: sentence, imperative sentence, model, structural-semantic model, function, communicative function.